

DESPRE INSULA PEUCE, HALMYRIS ȘI TRASEUL DRUMULUI MILITAR ROMAN DINTRE NOVIODUNUM ȘI CALLATIS*

Florin SCURTU**

Keywords: *toponymy, locations, Itinerarium Antonini, Tabula Peutingeriana, Halmyris, Vicus Classicorum.*

Cuvinte-cheie: *toponimii, localizări, Itinerarium Antonini, Tabula Peutingeriana, Halmyris, Vicus Classicorum.*

Abstract: *The first part of the paper concerns the description of the process of locating the legendary island Peuce, mentioned by many ancient writers (Herodot, Apollonius of Rhodos, Strabon, Pomponius Mela, Pliny, Ptolemy) in their geographical works, in the area of the Danube delta. We succeeded to do that, by comparing the ancient texts with the geomorphological, geological and geophysical data from the present day Danube delta. We concluded that Peuce lied in the Murighiol – Dunavăț area, between the Sfântu Gheorghe branch of the Danube and the Dunavăț chanel (sheet 1).*

The second part is dedicated to the location of the still unknown ancient Roman settlements Halmyris, Vallis Domitiana and Ad Salices, stopovers on the Roman military road from Noviodunum to Callatis passing by Noviodunum – Aegyssus – Salsovia – Halmyris – Vallis Domitiana – Ad Salices – Histria – Tomis – Callatis, as mentioned in Itinerarium Antonini.

Looking over the archaeological data concerning an ancient settlement located in the Murighiol area which was considered to be the antique Halmyris, an important town of the Roman Dobrudja Antiquity, we concluded that this settlement can not be Halmyris: it is too small for such an important town and it is located on the ancient island Peuce, so the Roman road between Salsovia (actually Mahmudia) and the so called Halmyris had to pass over the Peuce branch of Danube, where no bridge existed. An alternative is that Halmyris lied about 12 km westwards, near the village Colina, and the ancient settlement near Murighiol should be a Roman vicus, named Vicus Classicorum, as mentioned by some inscriptions found there. The Google earth images (sheet 3) show near Colina a large area, of about 700m (E-W) x 500 m (N-S), where a regular array of streets seems to be

* Mulțumim Prof. Alexandru Barnea (Universitatea București) pentru observațiile critice asupra textului lucrării.

** Florin Scurtu: GEI PROSECO, București; e-mail: florinscurtu@rdslink.ro.

earthed at a low depth and where archaeological observations have shown the large presence of Roman pottery from the I-II centuries AD. Sheet 4 shows the probable track of the road between Salsovia and Halmyris.

Looking for the locations of Vallis Domitiana and Ad Salices, taking into account the distances from the neighboring stopovers as mentioned by *Itinerarium Antonini*, we presume that Vallis Domitiana should be located about 25 km westward of Colina (Halmyris?), near the village Lăstuni, on the Hagilar valley (where a Roman vicus was discovered by the aerophotography) and that Ad Salices lied in the area of the village Jurilovca (may be right at Cap Dolojman, where an ancient settlement – Argamum – was presumed before), on the shore of the lake Razelm.

Concerning the location of the ancient Ad Stoma, mentioned by *Tabula Peutingeriana*, we deduced that its location should be on the East boundary of the ancient island Peuce, about 27 km eastward from Murighiol, on the South bank of the Sfântu Gheorghe branch of Danube - in the area of the lake Belciug, now under the delta's water.

Rezumat: Prima parte a lucrării privește descrierea procesului de localizare a legendarei insule Peuce, menționată de mulți scriitori antici (Herodot, Apollonios din Rhodos, Strabon, Pomponius Mela, Plinius, Ptolemeu) în lucrările lor geografice în zona Deltei Dunării. Am reușit acest lucru comparând textele antice cu datele geomorfologice, geologice și geofizice ale Deltei Dunării de astăzi. Concluzionăm că Peuce se afla în zona Murighiol-Dunavăț, între brațul Sfântu Gheorghe al Dunării și canalul Dunavăț (Pl. 1).

Cea de-a doua parte este dedicată localizării așezărilor antice romane rămase încă necunoscute - Halmyris, Vallis Domitiana și Ad Salices - escale pe drumul militar roman de la Noviodunum la Callatis, trecând prin Noviodunum – Aegyssus – Salsovia – Halmyris – Vallis Domitiana – Ad Salices – Histria – Tomis – Callatis, precum este menționat în *Itinerarium Antonini*.

Analizând datele arheologice privind așezarea antică localizată în zona Murighiol, ce era considerată a fi antica Halmyris, un oraș important al Dobrogei romane antice, concluzionăm că această așezare nu poate fi Halmyris: este prea mică pentru un oraș atât de important și este localizată pe insula antică Peuce, astfel că drumul roman dintre Salsovia (în prezent Mahmudia) și presupusa Halmyris ar fi trebuit să treacă peste brațul Peuce al Dunării, acolo unde nu exista niciun pod. O alternativă ar fi că Halmyris se întindea la 12 km vest, lângă satul actual Colina și că așezarea antică lângă Murighiol ar trebui să fie un vicus roman, numit Vicus Classicorum, așa cum este menționat în anumite inscripții descoperite acolo. Imaginile Google Earth înfățișează o zonă vastă lângă localitatea Colina, de aproximativ 700m (E-V) x 500m (N-S); aici, o rețea ordonată de străzi pare a fi îngropată la mică adâncime, iar observațiile arheologice au arătat prezența unor mari cantități de ceramică romană din secolele I-II p.Chr. Planșa 4 prezintă traseul probabil al drumului între Salsovia și Halmyris.

Dorind să localizăm Vallis Domitiana și Ad Salices, luând în considerare distanțele între punctele de escală din vecinătate așa cum sunt menționate în *Itinerarium Antonini*, presupunem că Vallis Domitiana ar trebui localizată la aproximativ 25 km vest de Colina (Halmyris?), lângă satul Lăstuni, în valea Hagilar (unde a fost descoperit un vicus roman prin intermediul aerofotografiei) și că Ad Salices se afla în zona satului Jurilovca (poate fi la Cap Dolojman, unde s-a presupus anterior că ar fi fost așezarea antică Argamum), pe malul lacului Razelm.

Privind localizarea anticului Ad Stoma, menționat în Tabula Peutingeriana, deducem că ar trebui localizat pe limita de est a insulei antice Peuce, la aproximativ 27 km est de Murighiol, pe malul sudic al brațului Sfântu Gheorghe – în zona lacului Belciugu, acum aflat sub apele deltei.

Despre “insula Peuce” a început să se vorbească (și să se scrie!) în urmă cu mai bine de două milenii.

În prezent sunt cunoscute lucrări ale cel puțin șase autori antici care au menționat existența acesteia, la gurile Dunării: Herodot (în jurul anului 500 a. Chr.), Apollonios din Rhodos (250-180 a.Chr.), Strabon (24 a. Chr. – 25 p. Chr.), Pomponius Mela (aproximativ anul 50 p.Chr.), Plinius cel Bătrân (în jurul anului 77 p. Chr.), Ptolemeu (90 – 168 p. Chr.).

Există unele mici contradicții între aceste mărturii scrise, în ceea ce privește numărul de brațe de vărsare a Dunării în mare, situație posibil explicabilă și prin aprecierea subiectivă a clasificării drept “braț” a unor mici ramificații locale care se vărsau în mare.

Unii critici contemporani ai acestor texte au avut rezerve în privința veridicității informațiilor conținute în ele, pe baza presupunerii că autorii respectivi nu ar fi vizitat efectiv delta Dunării, ci le-ar fi obținut eventual de la alte persoane care ar fi trecut prin zonă. Desigur, este foarte probabil ca autorii respectivi să nu fi trecut prin delta Dunării, dar nici astăzi nu li se cere autorilor de texte geografice să fi vizitat întregul teritoriu despre care vorbesc în textele lor. În ceea ce ne privește, am considerat chiar de la început că aceste informații sunt în foarte mare măsură credibile, având în vedere faptul că ele au fost obținute în șase perioade diferite, care se întind pe aproape șapte secole și că informațiile respective nu se suprapun, ele referindu-se la aspecte diferite ale problemei, deci nu au fost “copiate” (eventual cu erori) de la un autor la altul. Proba concretă a veridicității lor o constituie faptul că cercetările noastre¹, care au ținut cont și de informațiile autorilor antici menționați, dar și de date paleogeografice, geomorfologice, geofizice și geologice, au condus la localizarea geografică exactă a poziției insulei antice *Peuce*, care confirmă realitatea acestor informații.

Nu vom relua întreaga demonstrație (ea poate fi urmărită în cele două lucrări menționate mai înainte), vom prezenta însă în continuare doar câteva dintre “punctele nodale” ale acestei demonstrații.

Rezultatele cercetării internaționale privind istoria geologică a Mării Negre², indică faptul că la începutul Holocenului (care începe în urmă cu aproximativ 10.000 ani, deci prin anul 8000 a. Chr.) nivelul Mării Negre era aproximativ la cota –50 m față de nivelul actual; nivelul mării a crescut apoi continuu, ajungând în jurul anului 3 000 a. Chr. până la cota de aproximativ +7 m față de nivelul actual, după care a coborât până la un minim de circa –5m în jurul anului 2000 B.P. (începutul mileniului I p. Chr.) și apoi a urcat continuu până la nivelul actual (0 m).

Pornind de la lucrările menționate mai sus³, se pot deduce următoarele:

¹ SCURTU 2009, SCURTU 2010.

² PANIN 1983.

³ SCURTU 2009, 2010.

- examinând harta actuală a zonei putem constata că în jurul anului 3.000 a. Chr., când cota Mării Negre era de circa +7 m față de nivelul actual, Marea Neagră ocupa întregul areal al deltei actuale: Dunărea se vărsa în mare probabil în zona Galați – Măcin, iar lacul Razelm împreună cu lacul Babadag și lacul Agighiol constituiau un golf al Mării Negre, cursurile de apă Taița, Telița și Valea Tulcea vărsându-se direct în mare, ca și Siretul, Prutul și Ialpugul; adăugăm aici faptul (nesubliniat în lucrările noastre menționate mai sus) că, în perioada de maximă extindere a mării, zona Murighiol – Popu – Sarinasuf – Colina era submersă, apa sărată saturând rocile poroase de la suprafață, care au rămas ca atare până în prezent, constituind zona (și lacul) denumite actualmente “Sărătura”;

- rezultă deasemenea că în zona Murighiol – Popu – Sarinasuf exista un braț de legătură între mare și actualul lac Razelm, prin golful Fundea, acest braț ocolind o zonă ridicată corespunzând astăzi zonei Dunavățu de Sus – Dunavățu de Jos, care în perioada respectivă constituia o insulă în apropierea țărmului Dobrogei; pe Dunăre în amonte de Murighiol nu exista nicio posibilitate de apariție a unui braț al fluviului la sud de brațul Sfântu Gheorghe, deoarece acesta ar fi trebuit să treacă peste aliniamentul Telița – Malcoci – Beștepe – Mahmudia care are cota minimă de circa 70 m;

- odată cu scăderea treptată a nivelului Mării Negre până la -5 m în jurul anului 0, o mare parte din teritoriul largului golf al mării a devenit uscat, golful Razelm și-a micșorat suprafața și a devenit lacul *Halmyris*, iar actualul golf Fundea, mai puțin adânc, a devenit o mlaștină;

- un braț sudic al Dunării antice s-a desprins din brațul Sfântu Gheorghe⁴ în amonte de actuala localitate Murighiol și urmând traseul “mlaștina” Fundea – canalul Dunavăț s-a reîntâlnit cu brațul Sfântu Gheorghe probabil în zona actualului lac Belciugul; acest braț sudic era numit în antichitate “brațul *Peuce*”, iar insula de uscat dintre cele două brațe ale Dunării, pe care se află în prezent localitățile Murighiol (Independența), Dunavățu de Sus, Dunavățu de Jos și Popu, constituia “insula *Peuce*” (vezi **Pl. 1**); traversarea actualului golf Fundea de un fost braț al Dunării este susținută și de datele geologice și geofizice din zona respectivă;

- traseul albiei brațului *Peuce* între Murighiol și golful Fundea este jalonat de actualele lacuri Sărătura, Beibugeac și Sarinasuf;

- pinii care constituiau sursa de lemn pentru facile a histrienilor creșteau probabil în insula *Peuce* pe actualele dealuri Murighiol (cota maximă 65 m) și Dunavățu de Sus (51 m), dar poate și pe colina Beștepe – Mahmudia (cota maximă 242 m) aflată la circa 20 km NV de această insulă.

Concluzia celor de mai sus este că insula *Peuce* nu a fost doar o legendă, ci a existat în realitate. Ea era de fapt un ostrov cu suprafața de circa 150 km², înconjurat de brațul Sfântu Gheorghe pe la nord și de actualul canal Dunavăț pe la sud, probabil până aproximativ în zona lacului Belciugu. Caracteristicile ei menționate de autorii antici (forma aproximativ triunghiulară, cu baza spre mare și vârful spre interior, la circa 25 km în amonte de vărsarea brațului Sfântu Gheorghe în mare, în apropierea lacului *Halmyris* care avea circumferința de circa 43 km) se regăsesc în întregime în situația geografică reconstituită în cele două

⁴ Vezi și BARNEA, 1996.

lucrări menționate⁵.

Referiri la insula antică *Peuce* se mai găsesc în literatura antică (Strabon, *Geogr.* VII, 3, 163, 17) în legătură cu ocuparea acestei insule de către bastarni, populație de origine germanică, care și-ar fi luat astfel numele de *peucini*. Ea este menționată și în *horothesia* lui Manius Laberius Maximus din anul 100 p.Chr. referitoare la granițele *Histriei* ⁶.

Insula *Peuce* a revenit mai târziu în comentariile istoricilor din vechime pentru faptul că aici s-a născut, în anul 370 p.Chr., *Alaric*, viitorul rege al vizigoților (între anii 395-410 p.Chr.), care după ce a fost comandant în trupele gotice romane s-a răsculat și a invadat Italia, asediind Roma și intrând chiar în forumul Romei la 24 august 410, eveniment care marchează căderea Imperiului Roman de Apus⁷.

*

Comerțul s-a putut dezvolta în Dacia romană și *Moesia Inferior*, ca și în restul Imperiului, datorită vastei rețele de căi de comunicație construite de statul roman. Scopul imediat al acestora a fost, în general, militar, ele trebuind să asigure deplasarea rapidă și lesnicioasă a trupelor, inclusiv a marilor unități pedestre, care trebuiau să își transporte întregul echipament militar individual și bunurile personale.

Vom face mai jos o mică paranteză pentru a prezenta componența diferitelor unități militare, în vederea aprecierii necesităților tehnice ale drumurilor pe care acestea trebuiau să le folosească, uneori în condiții de urgență.

Nucleul armatei îl formau *legiunile*, unități de elită formate numai din cetățeni romani, având fiecare un efectiv de 5600 soldați. Legiunea era împărțită în 10 *cohorte*.

Unitățile auxiliare regulate, *cohortes* și *alae*, puteau fi *quingenariae* (având un efectiv de 500 de oameni) sau *milliariae* (cu un efectiv de 1000 oameni), existau. Însă și *cohortes equitatae*, care cuprindeau în efectivele lor și un anumit număr de călăreți: 120 în cazul celor *quingenariae* și 240 în cazul celor *milliariae*.

Alături de *legiuni*, *cohorte* și *alae*, care formau armata regulată, existau, la începutul secolului al II-lea, și trupe neregulate, cu efective foarte diverse, care au primit, sub *Hadrian* și *Antoninus Pius* (138-161), o organizare mai apropiată de cea a trupelor regulate, sub denumirea de *numerus*, cu un efectiv de 500 – 900 soldați⁸.

*

În *Moesia Inferior* existau trei drumuri principale. Primul dintre acestea venea dinspre apus prin *Oescus* și *Transmarisca*, trecea prin *Durostorum*, urmând Dunărea în aval pe la *Cimbrianae*, *Sucidava* și *Altinum*, apoi continua pe la *Sacidava*, *Axiopolis*, *Capidava*, *Carsium*, *Cius*, *Beroe*, *Troesmis*, *Arrubium*, *Dinogetia*, *Noviodunum*, *Aegyssus*, *Salsovia*, *Halmyris*, *Vallis Domitiana*, *Ad Salices*. Al doilea drum se continua de-a lungul litoralului prin *Histria*, *Tomis*, *Callatis*, *Timogitia*, *Dionysopolis*, trecând în *Moesia Secunda* la *Odessos*. Al treilea, pornind de la

⁵ SCURTU 2009, 2010.

⁶ PÂRVAN 1916; PIPPIDI 1956; 1983 (ISM I, 67,68).

⁷ BARNEA 1968, p. 406-409; vezi și *Encyclopaedia Britannica*.

⁸ Detalii despre organizarea armatei romane din Dobrogea se găsesc la ARICESCU 1977.

Marcianopolis (în Bulgaria) traversa zona centrală a Dobrogei pe direcția sud-nord, trecând prin *Tropaeum Traiani*, *Ulmetum* și *Libida*, de unde se ramifica spre *Noviodunum*, *Troesmis* și *Aegyssus*.

Sursa principală a informațiilor privind traseele acestor drumuri și distanțele reciproce între punctele intermediare (care constituiau etape de marș ale trupelor între puncte de repaus și de aprovizionare consecutive) și localizarea așezărilor fortificate o constituie documentele reunite în *Itinerarium Antonini*⁹, respectiv *Tabula Peutingeriana*¹⁰.

Pentru segmentul dintre *Noviodunum* și *Histria* al drumului strategic roman, asupra căruia ne vom concentra atenția în prezenta lucrare, ne vom baza pe datele din cele două documente menționate mai sus, cuprinse și adnotate în *Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes* (Editura Academiei Române, 1964, autori V. Iliescu, V. Popescu, G. Ștefan), precum și din *Istoria Românilor*, vol. II (Editura Enciclopedică, 2001). Vom prelua, de asemenea, unele din observațiile și comentariile cuprinse în lucrări ale lui A. Aricescu¹¹.

În *Tabula Peutingeriana*, ca și în *Itinerarium Antonini*, distanțele sunt menționate în cifre romane, în m.p. (mii de pași dubli, 1 m.p. corespunzând unei distanțe de 1479 metri; facem aici observația că transformarea distanțelor din m.p. în kilometri trebuie să țină seama de faptul că distanțele exprimate în m.p. trebuiesc considerate ca având o aproximație de $\pm 0,5$ m.p., deci ± 740 metri).

Distanțele consemnate în *Tabula Peutingeriana* sunt următoarele: *Noviodunum-Salsovia* - XLI m.p. = $60,6 \pm 0,7$ km; *Salsovia* – *Ad Stoma* – XXIV m.p. = $35,5 \pm 0,7$ km. *Ad Stoma* – *Histria* - LX m.p. = $88,7 \pm 0,7$ km (menționăm aici și distanțe relative la *Ad Stoma*, deoarece vom face un comentariu și în privința localizării probabile a acesteia).

Itinerarium Antonini menționează următoarele distanțe: *Noviodunum* – *Aegyssus* – XXIV m.p. = $35,5 \pm 0,7$ km; *Aegyssus* – *Salsovia* – XVII m.p. = $25,1 \pm 0,7$ km; *Salsovia* – *Salmorus* (adică *Halmyris* – Aricescu, 1975) – IX m.p. = $13,3 \pm 0,7$ km; *Salmorus* – *Vallis Domitiana* – XVII m.p. = $25,1 \pm 0,7$ km; *Vallis Domitiana* – *Ad Salices* – XXVI m.p. = $38,4 \pm 0,7$ km; *Ad Salices* – *Histria* – XXV m.p. = $37,0 \pm 0,7$ km.

În ceea ce privește localizarea actuală a localităților antice, în anul 1975 se considerau ca sigure echivalențele *Noviodunum* = Isaccea, *Aegyssus* = Tulcea și *Salsovia* = Mahmudia, dar “cercetările de până acum nu au dus la la identificarea certă în teren a următoarelor localități înregistrate de cele două documente: *Salmorus* = *Halmyris*, *Vallis Domitiana*, *Ad Salices* și *Ad Stoma*”¹². Unul din scopurile lucrării de față este exact încercarea de a rezolva această problemă.

Considerând că echivalența *Salmorus* = *Halmyris* este corectă, vom începe cu localizarea *Halmyris*.

În anul 1898, aproape legendarul inginer topograf Pamfil Polonic a vizitat ruinele situate între localitățile Murighiol și Dunavățu de Sus, situate la circa 2 km sud de brațul Sfântu Gheorghe al Dunării¹³. Schița realizată cu acest prilej

⁹ CUNTZ 1929.

¹⁰ MÜLLER 1916.

¹¹ ARICESCU 1972, 1975.

¹² ARICESCU 1975.

¹³ TOCILESCU 1898.

(prezentată în **Pl. 2**) arată că este vorba despre o construcție de formă aproape trapezoidală, cu laturile de 45 m (N), 177 m (E), 138 m (S), respectiv 145 m (V), ale cărei ziduri, cu grosimea de 2-3 m, sunt realizate din blocuri de calcar.

În anul 1981 arheologii au inițiat săpături în interiorul zidurilor construcției și în afara acestora, săpăturile continuând și în prezent. În anul 2003 a fost publicată o monografie a sitului (din care vom extrage o serie de date necesare pentru lămurirea unor probleme legate de subiectul lucrării de față), cuprinzând rezultatele cercetărilor arheologice realizate până în acel moment¹⁴.

Autorii monografiei consideră că istoria zonei poate fi împărțită în trei mari faze: faza getică (corespunzând în săpătură nivelelor arheologice A și B), faza castrului roman timpuriu (cuprinzând nivelurilor 1-4 din săpătură) și faza castrului roman târziu (nivelurile 5-13).

Stratigrafia a arătat o structură foarte complexă, începând cu un orizont care cuprinde ceramică din secolele II și I a.Chr., suprapus de mai multe orizonturi distincte, cel mai recent corespunzând sec. VII p.Chr. Au fost descrise peste 2.000 de obiecte ceramice, întregi, întregibile sau fragmentare, "de proveniență orientală, occidentală, nord-africană, pontică – doar în cazul amforelor, cu analogii și circulație restrânsă doar aici, și ceramica provincială vest-pontică", precum și aproape 500 monede, cea mai veche fiind din secolul II a.Chr., iar cea mai recentă din secolul V p.Chr. Peste 20 inscripții, multe dintre ele menționând *vicus classicorum*, completează aceste dovezi materiale.

Cercetarea paleobotanică a condus la concluzia că în mileniul I p.Chr. în zonă creștea *pinul*, precum și mai multe specii de stejar, carpenul, ulmul și arțarul.

O problemă foarte dificilă pentru arheologi a constituit-o stabilirea numelui antic al așezării¹⁵, singura informație concretă, rezultând din inscripțiile descoperite în zonă, fiind aceea că așezarea era (supra?)numită în secolul II p.Chr. *vicus classicorum* ("satul corăbierilor").

Nu vom intra în amănunte privind autorii și motivarea numeroaselor propuneri contradictorii relative la denumirea antică a așezării de la Murighiol, acestea fiind descrise cu multe detalii în lucrările menționate mai sus¹⁶; vom aminti doar variantele propuse și vom menționa câteva dintre argumentele unora dintre autorii acestor propuneri. Mai înainte însă, vom menționa faptul că echivalența *Halmyris* = *Salmorus* = *Thalamonium* a fost acceptată se pare în unanimitate, deci referirile la *Halmyris* subînțeleg această echivalență.

Astfel, așezarea de la Murighiol este socotită succesiv a reprezenta așezarea antică *Ad Stoma*, sau *Halmyris*, sau *Gratiana*, sau *Ad Salices*, sau *Vallis Domitiana*. În ceea ce privește *Halmyris*, unii autori¹⁷ o localizează la Dunavățu de Jos, dar această ipoteză este categoric respinsă de autorii celor două lucrări, care consideră că argumentul necesității amplasării localității *Halmyris* în apropierea lacului cu același nume nu este neapărat valabil; în plus, "cum ar fi putut ființa o *civitas* (*Acta Sanctorum*), adăpostind un *cuneus equitum* (*Notitia Dignitatum*) – formațiune

¹⁴ SUCEVEANU *et alii*, 2003.

¹⁵ SUCEVEANU, ZAHARIADE 1987.

¹⁶ SUCEVEANU, ZAHARIADE 1987; SUCEVEANU *et alii* 2003.

¹⁷ De exemplu WEISS 1911.

de cifrat la minimum 300 de călăreți și devenind în secolul VI sediu episcopal (*Notitia Episcopatum*), într-un *burgus* de 2.000 m.p.”¹⁸.

Mai cităm o referire la *Halmyris* din aceeași lucrare¹⁹: “dacă se poate vorbi despre un control în peninsula Dunavățului, acesta este cel al *Halmyris*-ului asupra așezărilor de la *Ad Stoma-Stoma Peuci* (Dunavățu de Sus), *Gratiana* (Dunavățu de Jos) și poate *Sarinasuf*, unde însă, după întinderea ruinelor, așezarea pare de asemenea foarte importantă”.

După comentarea tuturor propunerilor existente în literatura de specialitate, autorii celor două lucrări hotărăsc să accepte pentru așezarea de la Murighiol numele de *Halmyris*, argumentul determinant fiind acela că ea se găsește la distanța de 13 km de Mahmudia = *Salsovia*²⁰.

Părerea noastră este că *Halmyris* nu poate fi localizat la Murighiol.

Primul argument este chiar cel utilizat pentru respingerea ipotezei lui Weiss privind localizarea sa la Dunavățu de Jos (vezi mai sus).

Un alt argument este acela că, după cum am detaliat în prima parte a lucrării, localitățile Murighiol, Dunavățu de Jos și Dunavățu de Sus se aflau în perioada respectivă pe “însula” *Peuce*, iar un eventual drum militar care să lege *Salsovia* (Mahmudia) de Murighiol ar fi trebuit să traverseze brațul *Peuce* al Dunării. Ținând seama de faptul că drumul era un drum strategic, care trebuia să fie pregătit oricând să suporte marșuri forțate ale unor unități militare de relativ mare anvergură, el nu putea traversa Dunărea nici pe un pod de vase (mijloc improvizat pentru acțiuni locale de scurtă durată), nici prin transbordarea cu vase fluviale. În plus, având în vedere că *Halmyris* era doar o escală dintr-un marș mai lung, Dunărea ar fi trebuit traversată, cu aceleași mijloace, de două ori, dinspre *Salsovia* spre *Halmyris* și apoi dinspre *Halmyris* spre *Vallis Domitiana*.

O soluție la această dilemă este aceea că, de fapt, *Halmyris* trebuie localizat în apropiere de *Sarinasuf*, la circa 12 km vest de Murighiol, iar “*Halmyris*” de la Murighiol rămâne doar un *vicus* în Dobrogea romană, în ostrovul *Peuce: Vicus Classicorum*.

Argumentul furnizat de cele două lucrări, citat mai sus (“după întinderea ruinelor, așezarea (de la *Sarinasuf*, n.n.) pare foarte importantă”, este întărit de imaginea satelitară furnizată de *Google earth* (Pl. 3), unde imediat la vest de *Sarinasuf* (respectiv imediat la est de satul Colina) apare o zonă dreptunghiulară cu suprafața de circa 35 ha (circa 700 m pe direcția V-E, circa 500 m pe direcția N-S), în care se observă clar o rețea rectangulară foarte regulată, corespunzând străzilor unei foste așezări acum parțial îngropate sub nivelul solului. O așezare de această mărime și organizare corespunde și exigențelor unei “*civitas* (*Acta Sanctorum*), adăpostind un *cuneus equitum* (*Notitia Dignitatum*) – formațiune de cifrat la minimum 300 de călăreți și devenind în secolul VI sediu episcopal” cărora nu le corespundea ipoteza lui Weiss menționată mai sus. În plus, o cercetare arheologică efectuată în zona Colina în perioada 1976 – 1980 de către arheologii ICEM Tulcea, a pus în evidență în zona respectivă ceramică romană de

¹⁸ SUCEVEANU et alii 2003, p. 82.

¹⁹ SUCEVEANU et alii 2003, p. 87.

²⁰ SUCEVEANU et alii, 2003 p. 24.

secolul II-III p. Chr. și romano-bizantină²¹.

Concluzie: după părerea noastră, în cele două lucrări informațiile din documentele vechi se referă la adevăratul *Halmyris*, iar rezultatele cercetărilor arheologice de teren se referă la *Vicus Classicorum*.

Planșa 4 prezintă o schiță topografică a zonei Mahmudia – Colina – Murighiol așa cum arată ea astăzi, pe care am reprezentat și traseul cel mai probabil al drumului roman dintre Mahmudia și Colina (respectiv dintre *Salsovia* și *Halmyris*, în varianta propusă de noi; în continuare în referirile la *Halmyris* vom subînțelege așezarea de la Colina.

Acest drum pleacă de la *Salsovia* spre SE urmărind curba de nivel de 25 m pe o distanță de circa 5,5 km, după care, la vest de movila Duna, își schimbă direcția spre VSV pentru a ajunge, coborînd lent, la *Halmyris*. Lungimea totală a acestui drum, rezultată din harta noastră, este de 12.850 m, foarte apropiată de cea menționată în *Itinerarium Antonini* (13,3±0,7 km). Desigur, distanța de 12.850 m are și ea un anumit grad de relativitate, deoarece nu cunoaștem poziția exactă a celor doi stâlpi *miliari* care delimitează pe teren segmentul de drum respectiv, dar această eventuală diferență nu poate depăși în total câteva sute de metri, în plus sau în minus (vezi și harta din **Pl. 4**).

În ceea ce privește poziția relativă față de Dunăre și de lacul *Halmyris*, așezarea de la Murighiol se află în imediata apropiere a Dunării (poate chiar pe malul Dunării într-o perioadă în care lacurile Murighiol și Cruhlic ar fi făcut parte din brațul Sfântu Gheorghe) și la circa 17 km de lacul *Halmyris*, în timp ce așezarea de la Colina este situată la circa 10 km de Dunăre și la circa 7 km de lacul *Halmyris* (circa 2 km față de golful Fundea al actualului lac Razelm, vezi **Pl. 1**), deci aceasta din urmă putea fi considerată, într-o apreciere regională, atât “pe Dunăre”, cât și “în apropiere de lacul *Halmyris*”.

O ultimă constatare pe harta zonei: la circa 3 km nord de *Halmyris* se află două cariere în care se exploatează calcare de vârstă triasică. Având în vedere modificarea puternică a reliefului datorită materialului excavat din aceste cariere, este de așteptat ca ele să fi funcționat încă din antichitate, furnizând și materialul necesar pentru construcția orașului *Halmyris*.

După cele de mai sus, urmează să ne ocupăm în continuare de traseul probabil al drumului roman între *Halmyris* și *Histria*, cuprinzând etapele *Halmyris – Vallis Domitiana, Vallis Domitiana – Ad Salices și Ad Salices – Histria*.

Cel mai simplu de identificat pare segmentul *Histria – Ad Salices*: distanța între aceste două repere este, după *Itinerarium Antonini*, de XXV m.p., adică 37,0±0,7 km.

Având în vedere faptul că segmentul *Histria – Ad Salices* (“La Sălcii”) constituie continuarea drumului care vine dinspre sud, de la *Tomis*, este de așteptat ca el să continue pe aceeași direcție, de-a lungul țărmului lacului Sinoe. În prezent există un drum pe această direcție, pe traseul Nuntași – Istria – Sinoe, care deviază apoi spre vest (pentru a evita bălțile dintre lacul Golovița și lacul Ceamurlia) pe la Mihai Viteazu – Baia – Ceamurlia de Jos și revine pe malul lacului Sinoe pe traseul Lunca – Vișina – Jurilovca – Sălcioara.

Întrucât în perioada despre care discutăm nivelul mării era cu circa 5 m mai

²¹ OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, comunicare personală.

scăzut, bălțile respective probabil că nu existau, era deci posibil un drum direct între Sinoe și Lunca. Același lucru este valabil și pentru zona de la NV de *Histria*, deci putea exista și un drum direct între *Histria* și Sinoe. În aceste condiții, un drum de-a lungul țărmului lacului Sinoe de la *Histria* spre nord trecea prin Sinoe (*Vicus Quintionis*), Lunca și Vișina și ajungea la Jurilovca după un parcurs de circa 32 km. Ultimii 4 – 6 km puteau fi parcurși spre nord (până la Sălcișoara), sau spre est, până pe malul lacului Razelm, la capul Dolojman (presupus a corespunde cu anticul *Argamum*, dar fără dovezi certe²². Cât privește toponimul “La Sălciș”, el se potrivește ambelor localități, salcia fiind o specie bine reprezentată în această zonă.

Pentru ultimele două etape neelucidate (*Halmyris* – *Vallis Domitiana* – XVII m.p. = 25,1±0,7 km și *Vallis Domitiana* – *Ad Salices* – XXVI m.p. = 38,4±0,7 km), mai avem doar o singură indicație: faptul că de la *Halmyris* spre *Vallis Domitiana* drumul mergea spre vest (acest lucru este acceptat și de autorii contemporani, care consideră ca probabilă localizarea *Vallis Domitiana* la Agighiol). Distanța totală *Halmyris* – *Ad Salices* trebuie să fie de 63,5±1,4 km, deci trebuie găsit un traseu rezonabil care să respecte și această distanță de 62 – 65 km.

În aceste condiții, problema esențială este stabilirea poziției probabile pentru toponimul *Vallis Domitiana*, ceea ce ar conduce implicit la găsirea unui traseu probabil al drumului roman între *Halmyris* și *Ad Salices*.

Pornind de la Colina spre vest (practic urmărind curba de nivel de 10 m) ajungem la localitatea actuală Agighiol după circa 13 km. Mergând și mai departe spre vest, drumul ar trebui să traverseze o zonă cu relief ceva mai agitat, trecând eventual prin punctele Dealul Regimentului și Furca Dealurilor (pe acest traseu există un drum vechi, nemodernizat) și ajungând în valea Teliței și apoi în valea Hagilar; de la Agighiol până în acest punct, imediat la SE de localitatea Lăstuni, distanța este de circa 13 km.

În această zonă (la distanța de circa 26 km vest de Colina) a fost detectată, cu ocazia unui zbor de cartografiere arheologică, o fermă agricolă romană “în apropierea dealului Deniztepe, la poalele căruia, spre răsărit, au fost localizate o așezare romană și numeroase movile funerare aplatizate.”²³

Luând în considerație cele două informații prezentate mai sus, considerăm că suntem îndreptățiți să presupunem că *vicus*-ul pus în evidență de fotografiile aeriene în valea Hagilar, la SE de localitatea Lăstuni, corespunde căutatei *Vallis Domitiana*. Dealul Deniztepe, constituit din gresii jurasice (liasice), a fost probabil sursa de material de construcție pentru acest *vicus*.

Ultima etapă, cea care trebuie să stabilească traseul drumului între *Vallis Domitiana* și *Ad Salices*, devine relativ simplă: acest drum ar trebui să urmeze traseul Lăstuni – valea Teliței – Zebil (circa 9 km), apoi să se îndrepte spre Enisala, urmărind malul nordic al lacului Babadag (8 km) și să ajungă în final la capul Dolojman (circa 22 km).

Concluzia finală la cele prezentate mai sus: drumul militar roman de la Noviodunum la Callatis trecea prin imediata apropiere a localităților actuale Colina (Halmyris?) – Lăstuni (Vallis Domitiana?) – Enisala – Jurilovca (capul Dolojman = Ad Salices?) – Histria. Desigur, deși aceste localizări au, după părerea noastră, o

²² Cf. AVRAM 1991.

²³ BAUMANN1983, p. 86.

probabilitate de aproape 100 %, ele vor deveni o certitudine numai după ce dovezi materiale în acest sens le vor valida.

*

Un scurt comentariu privind localizarea *Ad Stoma*, menționată în *Tabula Peutingeriana* și situată, conform acestui document, la distanța de XXIV m.p.= 35,5±0,7 km de *Salsovia*, urmând însă un drum comercial, nu unul militar.

După cum ne sugerează numele localității, *Ad Stoma* trebuie căutată pe Dunăre, spre gura de vărsare a fluviului în mare, deci în aval de Murighiol. Cum distanța între Mahmudia și Murighiol este de circa 8 km, rezultă că *Ad Stoma* ar trebui să se fi aflat la circa 27 km SE de acesta din urmă. Distanța trebuie măsurată pe uscat, nu pe apă cum sugerează Aricescu²⁴, dată fiind exprimarea ei în m.p.

Ținând seama de ultimele informații privind insula *Peuce*²⁵, *Ad Stoma* s-ar fi putut afla la extremitatea estică a insulei (vezi Pl. 1), aflată în prezent sub apele deltei Dunării. Locul era propice unei astfel de așezări, unde puteau să se întâlnească vasele mai mari, de cursă lungă, venind de pe mare, cu vasele care asigurau transportul fluvial (există desigur și o legătură fluvială între *Salsovia* și *Ad Stoma*, eventual cu o escală la *Vicus Classicorum*) : debitul Dunării creștea imediat la est de ostrovul *Peuce*, datorită unirii celor două brațe care îl ocoleau pe la nord și respectiv sud.

BIBLIOGRAFIE

ARICESCU 1972 – A. Aricescu, *Încercare nouă de înțelegere a știrilor date de Procopius din Caesarea despre teritoriul Dobrogei în vremea lui Iustinian*, *Pontica* 5 (1972), p.329-346.

ARICESCU 1975 – A. Aricescu, *Drumul militar de la Noviodunum la Callatis în lumina itinerariilor antice*, *Pontica* 8 (1975). p.315-329.

ARICESCU 1977 – A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977.

AVRAM 1991 – A. Avram, *Întinderea teritoriului Histriei în epoca romană în lumina hotărâniciei consularului Manius Laberius Maximus. Încercare de reconstituire*, CCDJ 4 (1991), p.189-197.

BARNEA 1968 – I. Barnea, *Imperiul roman în fața hunilor*, în: R. Vulpe, I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei vol. II. Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 406-409.

BARNEA 1996 – A. Barnea, *Delta Dunării*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II, București, 1996, p. 38-39.

BAUMANN 1983 – V.H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983.

CUNTZ 1929 – O. Cuntz, *Itineraria Romana. I. Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, Leipzig, p.32-33 citat în FHDR I, 1964, p.748-749.

MÜLLER 1916 – K. Müller, *Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, col. 506-512, Stuttgart, citat în FHDR I, 1964, p. 738.

PANIN 1983 – N. Panin, *Black Sea Coast Line Changes in the Last 10,000 Years. A New Attempt at Identifying the Danube Mouths as Described by the Ancients* *Dacia* NS 27 (1983), p. 175-184.

PÂRVAN 1916 – V. Pârvan, *Histria*, IV. *Inscripții găsite în 1914 și 1915*, ARMSI, ser. 2,

²⁴ ARICESCU 1975, p.318

²⁵ SCURTU 2009, 2010

t. 38, 1916, p. 556–558).

PIPPIDI 1956 – D.M. Pippidi, *Hotărnicia lui Laberius Maximus (la 40 de ani de la descoperire)*, SCIV 1–2 (1956), p. 137–158.

PIPPIDI 1983 – D.M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*. Vol. I – *Histria și împrejurimile*, București, 1983.

SCURTU 2009 – F. Scurtu, *Imagini geofizice ale Histriei antice*. ISBN 978-973-0-07257-0.

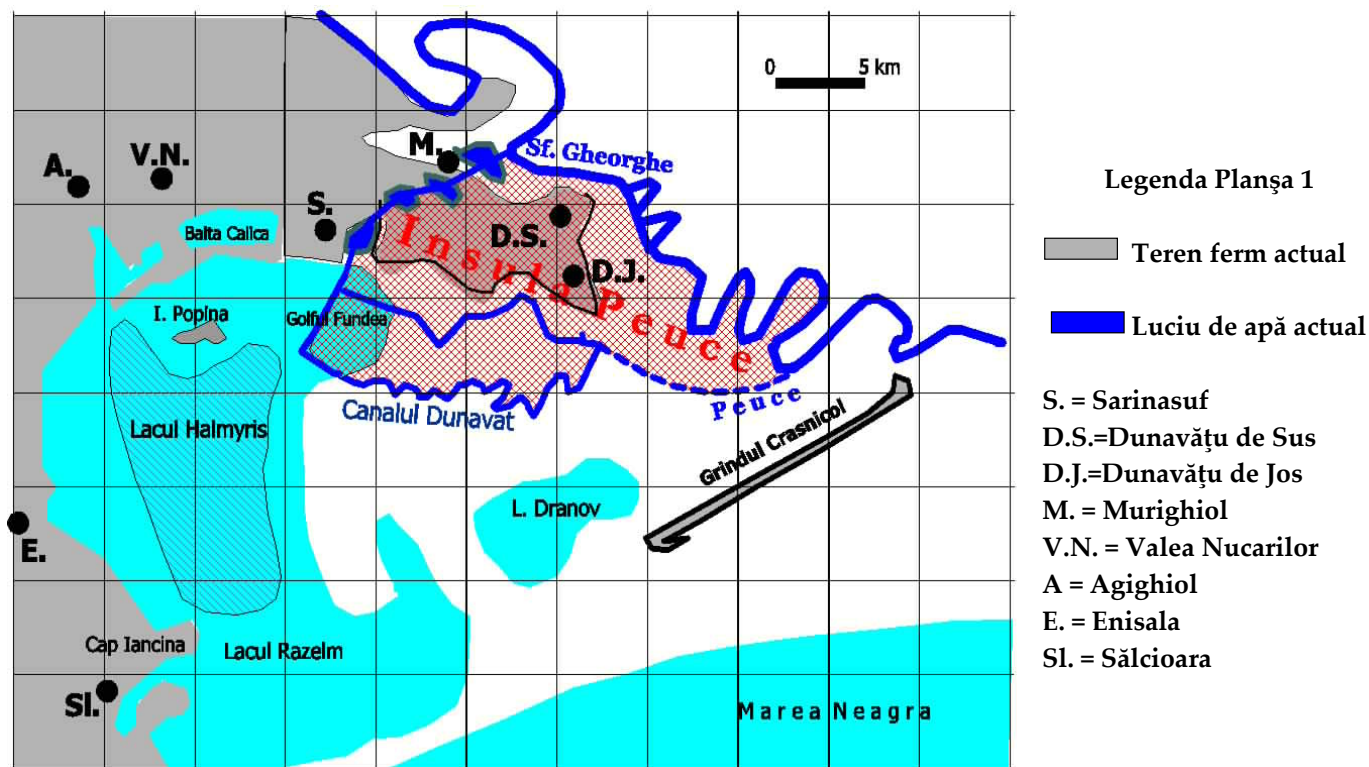
SCURTU 2010 – F. Scurtu, *Horothesia lui Laberius Maximus și insula Peuce*, StCl 46 (2010), p.139-146.

SUCEVEANU, ZAHARIADE 1987 – A. Suceveanu, M. Zahariade, *Du nom antique de la cité romaine et romaine tardive d'Independența (dép. de Tulcea)*, Dacia N.S. 31 (1987), p.87-96.

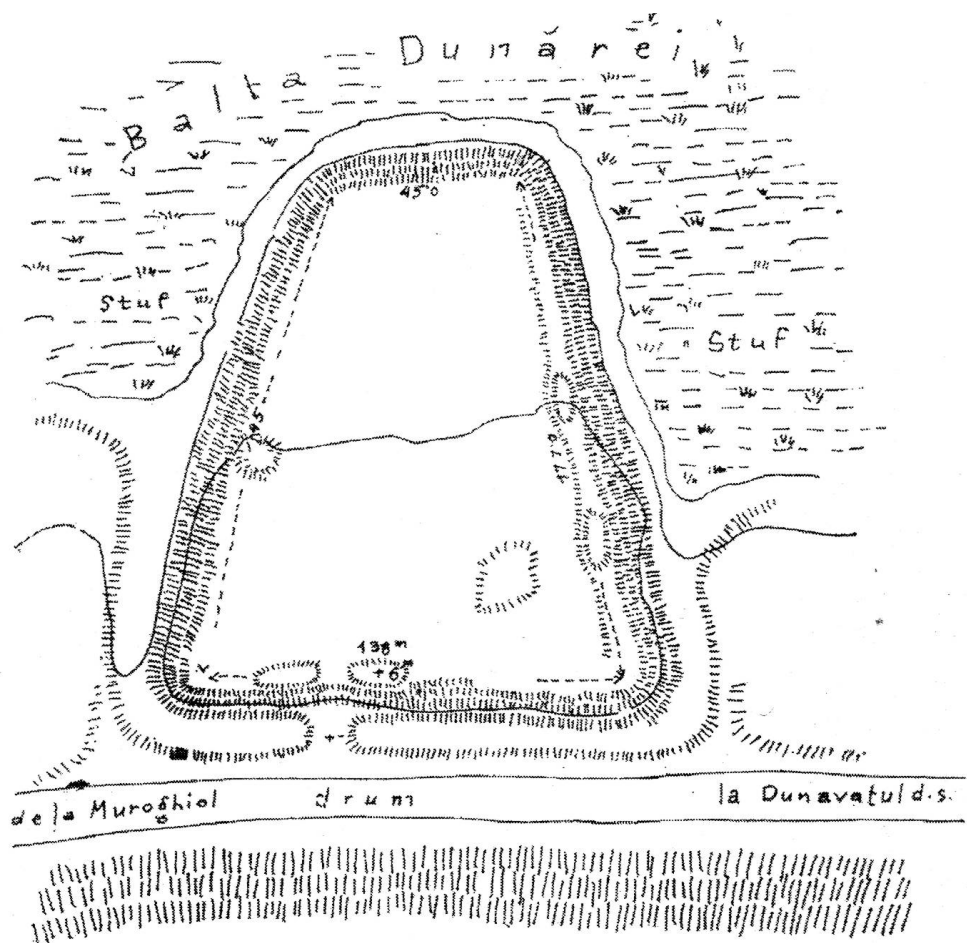
SUCEVEANU et alii 2003 – A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, G. Poenaru-Bordea, 2003 – *Halmyris, monografie arheologică*, I, Cluj-Napoca, 2003.

TOCILESCU 1898 – G. Tocilescu, *Manuscrise*, Bibl.Acad.Rom., mss. 5132, f.95.

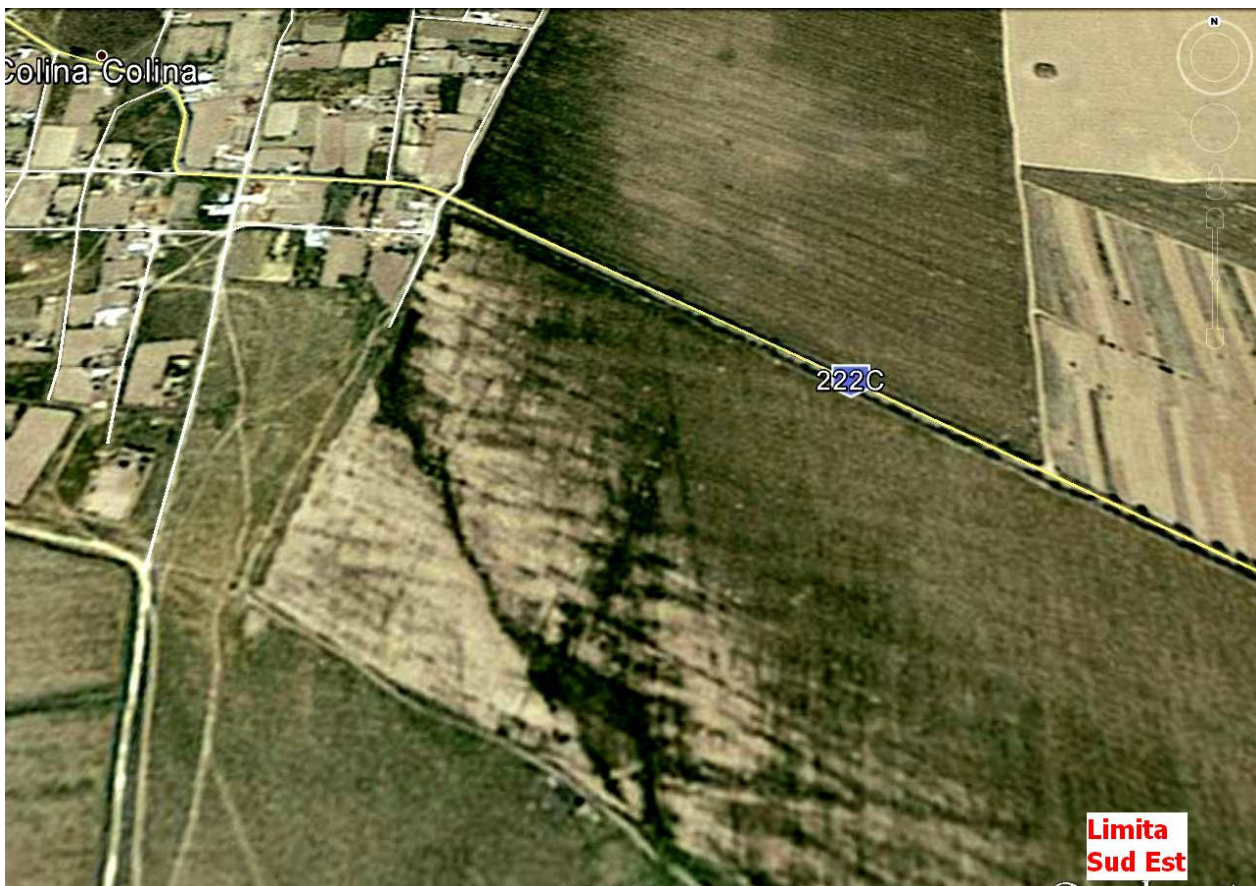
WEISS 1911 – J. Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum: historische Landschaftskunde*, Sarajevo, 1911.

Pl. 1 – Schița paleogeografică a zonei Razelm – Sfântu Gheorghe la începutul mileniului I p. Chr.
(după Scurtu, 2010)

Pl. 2 – Schița ruinelor de la Murighiol (după Polonic, 1898).

Pl. 3 – Imaginea *Google earth* a zonei de la SE de localitatea Colina.

Pl. 4 – Schița topografică a zonei Mahmudia – Colina – Murighiol și amplasarea probabilă a drumului militar roman între Salsovia și Halmyris.